

HOIVAA JOKAPÄIVÄISTEN TOISTOJEN MAAILMASSA

SILVA TEDRE

ALOITUS ARJEN SUUNNASTA

Emily Abel (1994) on tutkinut naisten tekemän hoivatyön kuvauksia historiassa. Hänen tulkintansa mukaan hoivatyötä on pidetty liian arkipäiväisenä yksityiskohtaisiin kuvauksiin. Naiset kirjoittavat ”vierailleensa” sairaan luona tai ”istuneensa” kuolevan luona, vaikka avuttomien auttaminen on tarkoittanut monissa tapauksissa vaivalloista ja usein epämiellyttävääkin ruumiillista työtä.

Norjalainen Kari Wærness (1996) on kehitellyt hoivaa käsitteenä, jolla voi tarttua juuri hoivan eräiden puolien näkymättömyyteen. Hoiva avaa auttamisen käytännöistä lähtevän näkökulman. Se ehdottaa suuntaa, mihin katsoa ja mistä katsoa. Sillä tehdään näkyväksi arkielämän joitakin puolia julkisella sektorilla (tiloista, ihmisten asuinympäristöstä ja ruumiillisuudesta huolehtimista, toistuvaa rutiineiksi määriteltyä tekemistä ja luonnollisiksi käsitettyjä suhteita).

Tässä artikkelissa annetaan hoivan käsitteelle konkreettista sisältöä Wærnessin (1996) tarkoitamasta suunnasta. Hoiva toimii kriittisenä käsitteenä suhteessa hallinnolliseen ja tieteelliseen ajattelutapaan ja tapaan, jolla näissä asetetaan työn lähtökohdat. Käsitettä käytetään avaamaan auttamisen arkea konkreettisina tekemisinä. Kyse on asioista, jotka sosiaali- ja terveyspalveluiden tutkimuksessa ja suunnittelussa ohitetaan luonnollisina tai rutiininomaisina. Näkökulma on keskiharmaa toistojen ja jokapäiväisyyksien maailma. Artikkelin esimerkit ovat etnografisesta vanhusten kotipalvelun tutkimuksesta (Tedre 1999).

RUTIINEJA VAI RITUAALEJA

Hoivan syvintä olemusta on siis toistuvuus, joka käsitetään rutiiniksi. Toistuvat asiat muuttuvat

rutiineiksi ja siksi niiden vaatima työpanos sekä niihin liittyvä osaaminen tulevat toissijaisiksi tai jäävät kokonaan huomaamatta. Rutiineiksi käsitetyistä hoivasta katoaa mielekäs sisältö. Kirsti Määttänen (1994) esittää länsimaisen ajattelun tunnuspiirteeksi uuden ihannoinnin, jolloin toisto ja toistaminen asettuvat vähäarvoisemmaksi ja käsitetään rutiiniksi. Rutiinit hyväksytään kyselemättä ja samalla tavoin hyväksytyä on tapa suhtautua toistuviin toimiin ja askareisiin ”rutiininomaisesti”, innostumatta. Arjen kaavoittuminen rutiineiksi toteutuu sen kautta, että arjen askareilta katoaa elämyksellinen, koettu arvo.

Virallisissa keskusteluissa esimerkiksi kotipalvelun keskeiset tehtävät merkitään rutiineiksi ja samalla fyysisestä auttamisesta ja avun tarpeesta tehdään sanattomien sopimusten ja hiljaisten välttämättömyyksiä maailmaa. Rutiineilla on tärkeä asema luonnollisten ja itsestään selvien käytäntöjen uusintamisessa. Anthony Giddensin (1989) mukaan rutiininomaiselle toiminnalle on ominaista toiminnan itsestään selvänä pitäminen. Tästä huolimatta ihmiset tietävät, mitä ovat tekemässä ja kuinka jokapäiväinen elämä toteutetaan ja uusinnetaan. Kun on kyse rutiineista, ihmiset harvoin osaavat perustella tai tuntevat tarvetta perustella vakiintuneita sopimuksenvaraisia käytäntöjään (Giddens 1984).

Kaj Ilmonen (1998) tarkastelee rutiinien olemusta tavalla, joka tarjoaa välineitä myös hoivan ymmärtämiseen. Ilmonen mukaan rutiini syntyy, kun tietoinen toiminta muuttuu toistonluonteiseksi käyttäytymiseksi. Kaikessa luonnollisuudessaan rutiinit ovat sosiaalisen perusta. Rutiinien häiriintyminen luo turvattomuutta. Rutiinit ovat sekä keino tulla toimeen epävarmassa ympäristössä että tapa helpottaa arkipäivän sujumista. Ne ovat myös yhteiskunnalliseksi habitukseksi muuttuneena tapa osoittaa muille, että on normaali. Rutiinit tekevät käyttäytymisestä muille tuttua ja

ennustettavaa, jolloin muiden on helpompi luottaa siihen, että yksilön toiminta tapahtuu vakiintuneiden käytäntöjen mukaisesti. Turvallisuutta ja ennustettavuutta luovina rutiinit ovat vahvoja säilymään. Rutiinien luoma pysyvyys lisää niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisellakin tasolla ennustettavuutta ja "kodikkuutta". Minän ja meidän vastakkaisuus ylitetään, kun yksilö niveltää rutiininsa muiden rutiineihin ja yhteiskunnallisiin aikatauluihin.

Tämä kodinomaisuus ja kodikkuus ovat esimerkiksi vanhustenhuollon kehittämiskeskusteluissa tämänhetkisiä muoti-ilmaisuja. Kodikkuuden koti saattaakin olla juuri ihmisen arkielämän rutiineissa. Kodikkuuden edellytyksenä olisi tällöin ihmisen elämään kuuluneiden selviöiden jatkuvuus uusissa elämäntilanteissa. Julkisen järjestelmän logiikka toimii kuitenkin tavalla, jossa avun tarve edellyttää uudenlaista yhteiskunnallisten aikataulujen ja toimintamallien noudattamista arkirutiineissa, totuttujen tapojen muuttamista ja tottumuksista luopumista.

Rutiinien maailman tapoja ja tottumuksia seurataan ilman tietoista pohtimista, ellei ihminen joudu odottamattomiin oloihin, joissa ei enää kykene noudattamaan totuttuja tapoja (Ilmonen 1998). Rutiinit opitaan tekemällä ja vähitellen tekeminen alkaa ylläpitää säännöstöä. Ihminen ei ole yleensä tietoinen tästä säännöstöstä, ellei joku kiinnitä hänen huomiotaan siihen. Rutiininomainen käyttäytyminen ruumiillistuu pysyviksi ruumiineleiksi. Niistä tulee sisäistettyä ruumiin muistia, joka hitsautuu osaksi arkista minuutta. Rutiinit muuttuvat osaksi ruumiin kieltä ja elimelliseksi osaksi itseä. Rutiinit ovat osa minuutta ja osa kollektiivista olemassaoloa, "toinen luontomme", "havaittavaksi liian lähellä itseämme" (Ilmonen 1998, 96). Rutiinit eivät ole pelkästään yksilöllisiä vaan myös kollektiivisia, kollektiivisen minuutemme piirteitä. Ruumiineleiksi sulautunut arkirutiini heijastelee sosiaalisia luokkia kuten sukupuolta ja ikää. Rutiinit ovat samanaikaisesti ruumiiseen kasautunutta tietoa ja muistia (Ilmonen 1998).

Kaija Heikkisen (1992) mukaan kulttuurintutkimuksen on ollut vaikea ymmärtää arkipäivän tehtäviä niiden kaikessa rikkauudessa. Arkipäivän subjektiiviset merkitykset ja kokemusten maailma ovat jääneet tutkimukselle vieraisiksi. Heikkinen katsoo, että Giddensin tapa käsittää arkipäivän todellisuus rutiineina johtaa siihen, että niitä ei käsitetä kokemusten ja merkitysten täyttämiksi.

Tällaisia vaikeasti lähestyttäviä ja sivuutettuja arkipäivän toimia ovat usein naisten toistuvat työt (Heikkinen 1992). Rutiinien sijaan hoivaa tulisikin tarkastella ja käsitteellistää identiteettiä tuottavina ja uusintavina ja sosiaalista järjestystä ylläpitävinä rituaaleina, kuten Gunilla Silferberg (1996) ehdottaa. Rituaaleilla on samoja ominaisuuksia kuin rutiineilla Ilmosen esittämässä mielessä. Arkikieli kuitenkin kadottaa rutiinien merkitysisällön. Hoivan käsitteellistäminen rituaaliksi itsestään selvän ja luonnollisen rutiinin sijaan muuttaa kumouksellisesti hoivasta ja sosiaalipalveluista käytyä keskustelua ja teoriaa.

ARJEN OSAAMISTA

Arki on täynnä tehtäviä, jotka ajatellaan kaikkien aikuisten osaavan. Periaatteessa kuka tahansa voi ne tehdä. Hoidon ja auttamisen ammateissa arkipäivän osaaminen on osaamisen oleellinen, mutta rutiineiksi muuttuneena huomaamaton osa. Pirkko-Liisa Rauhala (1996) on korostanut, että julkisten hoivapalveluiden tehtävissä (kotiavustajana, kodinhoitajana) ei ole kyse avustavasta työstä, vaan substanssityöstä. Työ edellyttää huomattavaa itsenäisyyttä tehtävien suorittamisessa. Esimerkiksi kotipalvelun sisältönä on toistuva, jokapäiväinen tekeminen. Asunnosta huolehtiminen ja arkinen tekeminen on käsitetty sekä metodina että substanssina. Työssä rutiinit, tehtävien toistaminen ovat hoivan tarjoamisen metodi. Hoivan sisältöä ovat sekä ruumiillinen tekeminen (ja ruumiillisen avun vastaanottaminen) sekä suhde toiseen ihmiseen, apua tarvitsevaan (ja apua antavaan), yhdessä ja erikseen. Virallisten kotipalvelua luonnehtivien tekstien käsitteet "työapu", "asunnosta huolehtiminen" ja "henkilökohtaisesta puhtaudesta huolehtiminen" kadottavat auttamisen suhdeulottuvuuden ja merkitysten kirjjon.

Hoivan luonnollisuus vahvistaa kehää, jossa työntekijät itsekkin toistavat ajatusta, jonka mukaan konkreettiset tehtävät ovat itsestään selviä. Tutkimusten (Kokkonen 1993 & 1995; Komulainen 1998) mukaan sosiaalialan opiskelijat korostavat vuorovaikutuksen ja teorian osuutta koulutuksessa ja huolenpitytyössä ja pitävät samalla käytännöllisten taitojen, kuten kotitalouden, opetusta tarpeettomana. Katri Komulaisen (1998) haastattelemissa sosiaalialan opiskelijoilla oli yhteinen näkemys siitä, että "soppoo ossoo tehdä

kouluja käymätä”. Koulutukselta odotetaan apua hoivatyön henkisiin ja teoreettisiin haasteisiin, henkiseen suhdeulottuvuuteen.

Kotitalous oppiaineena muodostui Komulaisen tutkimuksessa konfliktien polttopisteeksi. Opiskelijat määrittelevät kotitalouden luonnolliseksi ja jokaisen osaamaksi asiaksi. Koulutusta ja tieteellisyyttä arvostavassa yhteiskunnassa tähän sisältyy hoivan paradoksi. Luonnollisena ja itseltään selvänä hoiva on täynnä näkymätöntä osaamista, jota emme kuitenkaan ole syntymälahjana saaneet. Päivänselvänä sitä on vaikea käsittää. Ruoanlaiton kanssa lähes analoginen selviö on omissa tutkimuksissani erityisesti kodinhoidon ja siivouksen luonnollistuminen. Samalla, kun työntekijät puhuvat siivouksesta sukupolvesta riippuen joko luonnollisena tai toisarvoisena työnä, juuri siivoukseen kulminoituivat asiakkaiden ja työntekijöiden väliset ristiriidat. Asiakkaan ja työntekijän neuvottelut ja kamppailut käytiin usein kodinhoidon selviöiden, erityisesti siivouksen, tulkintakehyksessä. Asiakkaat ovat työntekijöiden tavoin sisäistäneet ajatuksen luonnollisesta osaamisesta samanaikaisesti, kun heillä on selkeä käsitys juuri oikeanlaisesta osaamisesta. Raija Tenkasan (1998) tutkimuksen mukaan vanhukset käsittävät kotipalvelun työntekijöiden ammattitaidoksi ennen kaikkea juuri kodinhoitotaidot. Asiakkaiden käsityksissä ammattitaidosta suhtautuminen ja hyvä käyttäytyminen ovat vasta toisella sijalla kodinhoitotaitojen jälkeen.

Itsestään selväksi rutiiniksi muuttunut osaaminen tulee näkyväksi, jos se puuttuu. Marko Raitanen (1996) osoittaa, miten sosiaalialan viranomaiset käsittävät kodin arkisten tehtävien hallitsemisen kypsän aikuisuuden merkinä. Uusavuttomiksi määriteltiin nuoret aikuiset, joille vanhemmat eivät ole opettaneet arkipäivän taitoja. Viranomaisten puheessa kotityöt käsitettiin välttämättömänä ”pahana”: ne on jokaisen osattava, tarvitsi niitä tai ei. Uusavuttomuuteen liittyi viranomaisten puheessa sellaisia määreitä kuin likaisuus, sotkuisuus ja ruuanlaittotaidon puute. Kyse on perinteisistä kodinhoitoon liittyvistä töistä, jotka viranomaisten käsityksissä myös sukupuolustuivat. Naisilta odotettiin eritasoista ja erilaista osaamista kuin miehiltä.

Kotityön tekemisen tavat kertovat ja niillä kerrotaan minuudesta ja elämäntavasta. Kodinhoidon rutiinit (tai rituaalit) eivät ole yhdet ja ikiaikaiset, vaikka arkielämää ylläpitävillä rituaaleilla on syvää merkityssisältöä, joka säilyy vaihtelevis-

sa muodoissa sukupolvelta toiselle. Sukupuolten ja sukupolvien kotitöille antamat merkitykset vaihtelevat. Kotitöissä erilaiset moraaliodotukset ja sukupolvet ylittävät traditiot sulautuvat henkilökohtaiseen kokemukseen ja yksilöllisiin vaatimuksiin. Anne Kainlauri (1998) toteaa, että tiedotusvälineiden välittämät mielikuvat tulevat kotiin. Kotitöihin kohdistuvat vaatimukset muuntuvat. Hygieniä- ja moraaliodotusten rinnalla on olemassa trendeihin ja estetiikkaan liittyviä vaatimuksia, joilla säädellään sitä, miltä tyylikäs, siisti ja toimiva koti näyttää. Kun kotiin tulee toinen tekemään kotitöitä, hän joko uusintaa entistä käytäntöä tai romuttaa sitä. Mahdollisuudet murtaa kodin totunnaisia tapoja vaihtelevat. On luultavaa, että esimerkiksi markkinoiden asiakkaan ja julkisen sosiaalipalvelun asiakkaan neuvotteluvara kodinhoidon tavoista ja tasosta on erilainen.

Kainlauri (1998) kirjoittaa toisille tehtävän viihtyisyyden yhteydessä arkirationaalisuudesta. Arkirationaalisuus kotona auttavan työssä tarkoittaa sitä, että kotityötä tekevän palkatun toisen toimintaa ohjaa ymmärrys kodin asukkaan hyvinvoinnista hänen omassa arkiympäristössään.

Hoivan juuret ovat arkielämässä, ”yksityisessä” tapahtuneessa auttamisessa ja tiedossa ja perinteessä. Mitään tieteestä ”puhdasta” auttamista se ei ole, sillä tieteellinen ajattelu ulottuu modernissa yhteiskunnassa kaikkeen ajatteluun ja toimintaan. Hoivan ”tieteellistäminen” on tapahtunut esimerkiksi kotitaloustieteen ja psykologian avulla. Myös työn ammatillistumiskamppailu on tarvinnut tieteellistämistä. Se, että arkinen on itsestään selvää ja luonnollista, estää hoivan tieteellistä tarkastelua. Tiede on myös hylkinyt ruumiillista ulottuvuutta. Esimerkiksi kotitaloustieteessä juuri konkreettinen tekeminen pyrittiin yhtä aikaa rutinoimaan tayloristisen työnjaon mallien mukaisesti ja ritualisoimaan merkityksiä tuottavaksi ja uusintavaksi työksi. Tässä on hoivan paradoksi. Modernin yhteiskunnan järjestys nojaa koulutuksella hankittuun asiantuntijjuuteen, joka perustuu tietelliseen tietoon. Hoivan kannalta kulttuuriset tilannesidonnaiset neuvottelut oikein tekemisen tavoista ovat keskeisiä. Hoivan moraalit on juonnettavissa traditioista eikä tieteellisesti tai taloudellisesti perustellusta hyvästä toiminnasta. Esimerkiksi vanhuuden kunnioittamisen vaatimus puolesta tekemisenä ja passamisena on vahva vaatimus, jonka lääketieteellisesti perusteltu omatoimisuuden vaatimus rikkoo. Modernin yhteiskunnan järjestyksessä tradi-

tiolla ei ole käyttöä, eikä sillä voi puolustaa asemaa.

Arkisten tehtävien tieteellistämistä pakenevasta luonteesta nousee yksi hoivatutkimuksen sisäinen ristiriita. Näkymätöntä ja luonnollista tieteellistämällä tulee samalla myös tukeneeksi sen saamista tieteellisen auktoriteetin ja vallan alle.

Lea Henriksson (suullinen tieto) muistuttaa, että hoivan tieteellistäminen voidaan tulkita myös tutkijan projektiksi, joka hyödyntää oman reviirin valtaamista tieteen kentiltä. Toisaalta sosiaalipolitiikassa vallitsevan muutossuunnan voi tulkita pyrkimyksenä puhdistaa julkisia palveluja rutiineiksi määritellyistä hoivapalveluista tai ainakin kapeuttaa rutiinien sisältämää merkitysten kirjoa. Myös ammatillisuuden kamppailut vaativat oman reviirin osoittamista. Näistä näkökulmista tarvitaan käsitteellisiä välineitä, joilla voidaan osoittaa arkisen, rutiineiksi luokitellun auttamisen mieli ja merkitys avun antajille ja erityisesti vastaanottajille. Myös rutiinien vaatiman työpanoksen korostaminen alkaa silloin näyttää tärkeältä.

SUHTEESSA OLEMISTA

Hoivan tutkimuksessa tutkimuksen rajaaminen joko auttajan tai autettavan näkökulmaan on asetelmana ongelmallinen. Se uusintaa sitä vastakainasettamista, johon myös julkisessa keskustelussa usein päädytään. Hoivan ongelmista syyllistetään hoivatyöntekijät, vaikka pikemminkin olisi syytä puhua kaksien uhrien politiikasta. Tarpeellista olisikin kysyä, millä tavoin hoivatyöntekijöiden kokemus uupumuksesta tai ajan riittämättömyydestä ja ihmisten kokemus avutta jäämisestä voidaan asettaa yhteiseen tulkintakehikoon.

Hoivan tutkimusta on kritisoitu siitä, että se unohtaa niiden ihmisten todellisuuden ja intressit, jotka ottavat vastaan apua, ”joita hoivataan”. On väitetty, että feministinen tutkimus ei ota huomioon hoivasuhteen vastavuoroisuutta tai molempien osapuolien kokemusta hoivan vastaanottajan näkökulmasta (esim. Morris 1992–1993 & 1997; Gough 1994; Fagan & Lee 1997). Jenny Morris (1997) näkee hoivan peräti vammaisten valtaistumisen (empowerment) vastakohtana. Sosiaaligerontologit Dale Jaffe ja Eleanor Miller (1994) toteavat, että hoivan tutkijat eivät yleensä ole kiinnostuneita vanhoista ihmisistä ja vanhuudesta. Vanhukset saatetaan

ajatella taakkana. He aiheuttavat ongelmia muiden vastattavaksi. Väitän, että hoiva arkisena auttamisena voi olla sekä alistavaa tai rajoittavaa että valtaistavaa. Määrittely on tilannesidonnainen ja riippuu myös määrittelijästä. Ensinnäkin on kysyttävä, kenen näkökulmasta hoiva nähdään valtaistavana. Julkisten sosiaalipalveluiden toimintaperiaatteena on ihmisten itsenäisyyden ja oma-aloitteisuuden säilyttäminen. Hoivan alueella ajatus saattaa kääntyä myös omatoimisuuteen pakottamiseksi. Avun ottajan näkökulmasta riittävä apu saattaa olla edellytys sille, että omia voimavaroja voisi käyttää johonkin itselle mielekkääseen tekemiseen.

Hoivalle annetut merkitykset ja samalla hoivalle asetetut odotukset ovat kulttuuri- ja tilannesidonnaisia. Kainaurin (1998) mukaan yksityistä kotiapua ostetaan eri syistä. Apua halutaan esimerkiksi ajan puutteen, puutteellisten voimavarojen ja arjen esteettisten vaatimusten vuoksi. Syyt kertovat siitä, mitä palveluilta odotetaan. Palveluilta voidaan odottaa lisää aikaa, seuraa, yhteistä aikaa perheen kesken, tehokasta siivousta tai kaunista kotia. Samalla tavoin kotipalvelussa kodinhoidon (ensimmäiseksi usein ns. viikkosiivouksen) siirtäminen kotipalvelun työntekijälle voi asiakkaan näkökulmasta merkitä lukuisia eri asioita. Se kenties vapauttaa avun vastaanottajan alempien sosiaaliryhmien naisille kuuluvasta työstä (miesten kohdalla naisten työstä) niin, että omat voimansa voi käyttää soveliaampiin ja/tai mielekkäämpiin asioihin. Tai/ja se auttaa voimien vähetessä ylläpitämään entistä elämisen tapaa ja tasoa. Edelleen kyse voi olla siitä, että sen avulla päästään eroon epämieluisista tehtävistä. Harvemmin apua pyydetään tehtäviin, jotka itse kyttään ja halutaan tehdä. Sekä kykenemisen että tarpeen rajat ovat hauraat ja epäselvät. Esimerkiksi kotipalvelu on tarkoitettu avuksi siihen arjen uusintamiseen, josta avun vastaanottaja ei itse kohtuuden rajoissa selviä. Kokonaisvaltaisessa hoivatyössä työn osittaminen ja rajan rakentaminen auttajalle ja avun vastaanottajalle kuuluviin tehtäviin on vaikeaa. Vaikeaa on myös kohtuuden määrittelemisen. Ei myöskään ole olemassa mitään kulttuurisesti pätevää mittaria suosituksiksi kotipalvelulle kuuluviin tehtäviin, tekemisen tason tai tapan.

Auttamisen näkeminen ruumiillisena, aikaa ja työpanosta vaativana toimintana ei edellytä passiivista tai taakaksi muodostuvaa vastaanottajaa. Oman ruumiin antaminen tarvitsevan käyttöön

tai tunteiden ja ajatusten jakaminen ja tukeminen ei merkitse välttämättä taakkaa tai välineellisyyttä. Se voi tarkoittaa myös elämän sisältöä ja merkityksellisiä suhteita. Samanaikaisesti se voi palkkatyön yhteiskunnassa tarkoittaa palkkatyötä ja työpaikkoja. Hoivan paikka yhteiskunnallisessa työnjaossa ja institutionaalisessa hierarkiassa tulee alustusnäkökulmasta tehtyä tulkintaa. Oma tulkintani on, että hoivasuhteissa sekä auttaja että avun vastaanottaja saattavat kokea paikkansa alistaiseksi. Alistuksen kokemus voi liittyä vuorovaikutussuhteeseen tai alistuksen koetaan tulevan hoivan mahdollisuuksia määräävistä institutionaalisista ehdoista. Joissakin tilanteissa hoivan vastaanottaja ja antaja kokevat olevansa ”samalla puolella”.

Hoivan toimintakäytännöt luovat ihmisenä olemisen arkea. Esimerkiksi ikääntyvien kohdalla niillä organisoidaan sosiaalinen vanheneminen ja vanhuus. Niillä rakennetaan, uusinnetaan ja muutetaan vanhuutta ja sen sosiaalisia seurauksia. Toimintakyvyn heikkeneminen ei sinänsä pakota johonkin malliin, ei auttajaa eikä autettavaa. Hoiva on kulttuuristen ja yhteiskunnallisten sopimusten aluetta, jossa käytäntöjä uusinnetaan ja muutetaan.

HISTORIAN, PERINTEEN JA TILANTEEN TAJUA

Viimeaikaisessa hoivaan liittyvässä tutkimuksessa on korostettu hoivan käsitteen kontekstualisoinnista (esim. Szebehely 1996; Wærness 1996). Löysä käsite on osoittautunut ongelmaksi, kun hoivan empiirisiä tutkimuksia on yleistetty koskemaan hyvinkin erilaisia huolenpitotehtäviä. Konteksti on harkittava tutkimustehtävän mukaan, silti esimerkiksi auttamisen paikka ja auttamissuhteen ominaispiirteet rajaavat näkökulmaa.

Omissa tutkimuksissani kiinnostus on suuntautunut kodinhoitoon ja vanhojen apua tarvitsevien ihmisten ruumiin tarpeisiin liittyvään tapojen ja tottumusten maailmaan. Olen pitänyt hyödyllisenä kolmenlaista rajausta. Ensinnäkin kysymys on hoivasta, jossa autetaan iäkkäitä, aiemmin ”autonomisia” aikuisia. Kun auttaminen tapahtuu arkisissa asioissa kotona, on kyse tehtävistä, joissa autettavat ajattelevat myös itse olevansa asiantuntijoita. Tämä pulmallistaa ammatillisen auktoriteetin. Lapsiperheiden auttamisesta työ eroaa lähinnä siinä, että kodinhoitajan työhön sisällytetty ohjaaminen ja valistaminen (ko-

dinhoidossa, lasten kasvattamisessa) ovat vaikeasti yhdistettävissä erityisesti iäkkäiden vanhojen naisten auttamiseen. Toiseksi kyse on tehtävistä, joita toisten ihmisten kodeissa tehtynä on esimerkiksi säätö- ja luokkayhteiskunnassa pidetty alempien säätöjen tai sosiaaliluokkien naisten työnä. Myös tämä haastaa kotipalvelun työntekijän ammatillisen asiantuntijan asemaa.

Kolmanneksi iäkkäiden hoivassa on usein (ei tietenkään aina) kyse toiminnasta, jonka tarkoitus on pitää yllä toiminnan tasoa tai estää sen huononeminen. Se ei läheskään aina johda kuntoutumiseen, kasvuun ja näkyviin tuloksiin (kuten erityisesti lasten hoiva). Kyse voi olla vuodesta toiseen samanlaisena pysyvistä jokapäiväisistä ja -öisistä toistoista. Ero on hyvä tehdä myös taantumiseen liittyvään auttamiseen, joka myös on kotipalvelun sisältöä. Tutkimukseni mukaan autettaessa kuolevaksi määriteltyä asiakasta muuttuvat auttamisen normit ja toiminnan tavat (Tedre 1993). Kuolemassa auttamisen merkitykset ”tihentyvät”. Silloin, kun kotipalvelun asiakkaan auttamisen tavoitteeksi ymmärretään kuolemaan saattaminen pikemminkin kuin elämän jatkuvuuden ylläpito, asettavat työntekijät ammatilliset rajat uudella tavalla. He määrittelevät oman identiteettinsä korostuneesti välittämisen, joutamisen ja läheisyyden käsittein. Työn suhdeulottuvuus korostuu, vaikka työ samanaikaisesti käy usein yhä ruumiillisemmaksi niin, että intiimi ruumiillinen auttaminen lisääntyy.

Toistojen tutkijan on syytä suunnata tutkimuksensa pitkään jatkuvaan auttamiseen, sinne missä työn näkyvät tulokset ovat vähäiset. Kyse on viihtyisyyttä ja hyvää oloa luovasta toistuvasta tekemisestä, jonka merkitykset avautuvat yhteisöjen ja yksilöiden elämänhistoriasta ja kulttuurisista toimintatavoista. Ihmisarvoisuutta ei aikaansaada yksinomaan päämäärätionaalilla toiminnalla.

SIIVOAMISTA, KYLVETTÄMISTÄ JA VAIPANVAIHTOA

Arjen jokapäiväisyyksien jäsentämiseksi hoivaa on hedelmällistä luokitella sen mukaan, miten lähellä hoivan vastaanottajaa, ruumiillista ihmistä, työ tapahtuu. Hoivasopimukset vaihtelevat muun muassa tämän jaon mukaisesti.

Lise Widding Isaksen (1994) on tarkastellut hoivaa suhteessa fyysiseen tilaan. Hän jaottelee hoivaa sen mukaan, miten läheisessä ruumiilli-

nessa kontaktissa hoivan vastaanottaja ja antaja ovat. Hän pitää suhteen kannalta oleellisena sitä, ovatko työn kohteena fyysiset tilat vai ruumiillinen ihminen ruumiillisine tarpeineen. Widding Isaksenin jaottelu tarjoaa mahdollisuuden sekä hoivasuhteen muutosten että sosiaali- ja terveyspalveluiden ammattikentällä tapahtuneiden muutosten tarkasteluun.

Olen tässä artikkelissa tarkastellut hoivaa erityisesti vähäisen ruumiinläheisyyden alueella. Fyysiseen ympäristöön liittyvissä tehtävissä (etäällä ihmisen ruumiista tapahtuvat työt) hoivasopimuksista neuvotellaan eri tavoin kuin silloin, kun hoiva edellyttää ruumiillista kontaktia auttajan ja avun vastaanottajan välillä (vahvan ruumiinläheisyyden työt). Molemmat on viranomaispuheessa saatettu sivuuttaa työn rutiineina. Juuri rutiineiksi luokitellut toimet ovat sanattomien sopimusten ja hiljaisten tekojen aluetta. Kohdatessa intiimiksi ajatellulla välttämättömyksien ruumiin alueella hoivasopimukset syntyvät toisin kuin silloin, kun auttaminen kohdistuu fyysiseen ympäristöön.

Hyvinvointivaltion hoivan metaforiksi olen ehdottanut siivousta ja kylvettämistä (toiselle kylvettävänä oloa). Siivous on triviaali rutiini, jonka tekevät ”sukupuolistuneet toiset”. Kylvetyks (kylpeminen) on intiimi toiminta, jonka jokaisen aikuisen odotetaan kulttuurissamme tekevän itse. Silloin, kun kylpeminen edellyttää kylvettäjä, autonomisen ihmisen ihanne murtuu. Kylvettäminen ja kylvettävänä oleminen muistuttavat siitä, että itse selviävä ihminen on harha.

Siivoaminen ja kylpy (kylvettäminen) muistuttavat hoivan ruumiillisista puolista. Ne kertovat arkipäiväisyydestä ja rutiininomaisuudesta, tois-

tuuudesta ja luonnollisuudesta. Ne ovat kulttuurisia selviöitä, jotka tulevat näkyviksi vasta, kun ne syystä tai toisesta puuttuvat. Siivoaminen on luonnollisen tekemisen ja osaamisen aluetta. Vasta siivoajan tai siivoustaitojen puute tekee taitojen ja kulttuuristen vaatimusten olemassaolon näkyväksi. Kylpy on aikuisten maailmassa toiminto, josta jokaisen aikuisen odotetaan tarvittaessa suoriutuvan itse. Itsesuoriutumisen odotus sulkee pois hoivan mallit. Ihmiset vieroksuvat tilanteita, joissa toinen ihminen on hämmentynyt, voimaton tai vajaavaltainen. Tilanteita, joista puuttuu toimintaa ohjaava tieto, sopivan käyttäytymisen säännöt, vältetään.

Siivoaminen ja kylvettäminen tarvitsevat rinnalleen kolmannen metaforan kertomaan siitä maailmasta, jolle on vähänlaisesti käsitteitä. Se on aikuisten suhteissa henkilökohtaisen huolenpidon vaietuinta ja sanattominta aluetta. Sen kuvaamiseen sopinee vaipanvaihdon metafora. Kyseessä on hajujen ja eritteiden maailma, välttämättömyksien ruumiin maailma. Biologinen ruumis, ellei sitä ole lääketieteellistetty, on torjuttu myös tutkimuksessa. Tällaisen ruumiillisuuden tuominen tutkimukseen on ristiriitainen ja hämmäntävä tehtävä myös tutkijalle. Aihe on hauras ja sen käsittelytapa epävarma, se ei myöskään ole tervetullut aihe tieteeseen. Inhottavaksi ja tabuksi tehty ruumiillisuus karttaa käsitteellistä otetta. Tabujen yksi tehtävä onkin suojaaminen.

Triviaalin, intiimin ja kulttuurisesti kielletyn luonteensa vuoksi siivoaminen, kylvettäminen ja vaipanvaihto uusintavat hoivan luonnollisuutta ja näkymättömyyttä. Mitenkä ne istutettaisiin kertomuksiin hyvinvointivaltion sosiaalipalveluista?

KIRJALLISUUS

Abel, Emily K.: Historical perspectives on caregiving: Documenting women's experience. P. 227–242. In: Sankar, Andrea & Gubrium, Jaber F. (eds.): *Qualitative methods in aging research*. London–New Delhi: Sage, 1994

Fagan, Tony & Lee, Phil: 'New' Social Movements and Social Policy: a Case Study of the Disability Movement. P. 140–160. In: Lavalette, Michael & Pratt, Alan (eds.): *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction*. London–Thousands Oaks–New Delhi: Sage, 1997

Giddens, Anthony: *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press, 1984

Giddens, Anthony: *Sociology*. Cambridge: Polity Press, 1989

Gough, Ritva: *Personlig assistans – en social bemästringsstrategi för människor med omfattande funktionshinder*. Göteborg: OFTA grafiska AB, 1994

Heikkinen, Kaija: Women, marginality and the manifestation of everyday life. A Study of the Present-day Feasts of the Veps and the Mari (in Russia). *Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology* 1992, 5–17

Ilmonen, Kaj: Sosiologia, rutiinit ja kulutus. *Sosiologia* 35 (1998): 2, 92–103

Jaffe, Dale J. & Miller, Eleanor M.: *Problematizing Meaning*. P. 51–64. In: Sankar, Andrea & Gubrium,

Jaber F. (eds.): *Qualitative methods in aging research*. London–New Delhi: Sage, 1994

Kainlahti, Anne: Kohtaamisia kotityön näyttämöillä. S. 182–198. Teoksessa: Haverinen, Riitta & Simonen, Leila & Kiiikkala, Irma (toim.): Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Raportteja 221. Jyväskylä: Stakes, 1998

Kokkonen, Tuomo: Hoivaan suuntautumisen kulttuuriset ja yksilölliset jännitteet. *Janus* 1 (1993): 4, 2–15

Kokkonen, Tuomo: Asiakassuhde ja vuorovaikutus sosiaalialan modernisaatiossa. *Janus* 3 (1995): 1, 32–48

Komulainen, Katri: Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkerroissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 35. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1998

Morris, Jenny: 'Us' and 'them'? Feminist research, community care and disability. *Critical Social Policy* 11 (1992–1993): 4, 22–39

Morris, Jenny: Care or Empowerment? A Disability Rights Perspective. *Social Policy and Administration* 31 (1997): 1, 54–60

Määttä, Kirsti: Arjen kuulas täyteläisyys – arjen arvoa etsimässä. *Ryhmätyö* 23 (1994): 4, 9–11

Raitanen, Marko: He eivät osaa tehdä edes ruskeaa kastiketta. Diskurssianalyysi uusavuttomuudesta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan työpapereita N:o 96. Jyväskylä 1996

Rauhala, Pirkko-Liisa: Miten sosiaalipalvelut ovat

tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 477*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1996

Silferberg, Gunilla: Att vara god eller att göra rätt. En studie i yrkesetik och praktik. Nora: Bokförlaget Nya Dox, 1996

Szebehely, Marta: Om omsorg och omsorgsforskning. S. 21–35. I:

Tedre, Silva: Ammatillinen huolenpito vanhusten kotipalvelussa. Kahden naisen kohtaaminen yksityisen ja julkisen hauraalla rajalla. Keskustelualoitteita. Yhteiskuntapolitiikka ja sosiologia 16. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1993

Tedre, Silva: Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1999

Tenkanen, Raija: Vanhusten kotipalvelun laatu. Maut-tekniikalla toteutettu vertailu kotipalvelun laatuominaisuuksista. *Gerontologia* 12 (1998): 4, 183–194

Widding Isaksen, Lise: Den tabubelagte kroppen. Kropp, kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid. Avhandling for Dr. Polit-graden. Universitet i Bergen, Sociologisk institut 1994

Wærness, Kari: Omsorgsrationalitet. S. 203–212. I: Eliasson, Rosmari (red.): *Omsorgens skiftningar*. Lund: Studentlitteratur, 1996.